

GYÓGYHELYEINK ÉS ÁSVÁNYVIZEINK ÉRTEKESÍTÉSÉRŐL. *)

Hazánk az elásott kincsek hazája. Aránylag csekély az, mit a természet pazaradományából javára fordít népünk. Abban is, a mit hasznára fordít, több a természet ajándéka, mint az iparkodás gyümölcse.

Legfeljebb kenyértermését szedjük a kövér földnek és ingyen legelőkön hizlaljuk nyájainkat azon idők ősi módjára üzött gazdaságainkban, mely időkben a gőzerő még nem szegődött az ember munkatársává, sem a villámerő nem szállt le az égről dolgozni a földre.

Hegyeink méhében még sok helyen szűz érintetlenségben hevernek az ásványkincsek.

Tudok helyeket, a hol a felszínre törnek elő a kőszéntömbök szikláit és a nép még arra sem érdemesíti, hogy fejszéje fokát rontsa a szén törésével. Más helyeken magasba nyuló hegytömegekből a legtisztább konyhasó-sziklák világitanak a visszaverődő napfényen.

Szibériából hordja drága pénzen egész Európa a gráphitot, pedig Csikmegyében egész hegyeket képez, melyeken a kecske legelészik.

Szárhegy hófehér márványával az országutat kövezik és a nép szegényes házikóit építi belőle; a ditróit pedig a helyett, hogy a palotáknak képezné ékét és pompáját, ott fekszik ösnyugalmában az Orotva-patak partján, alig eszmél még a tudomány is létezése felől.

Fémek, érczek és az ásványkincsek egész világa hever még itt ősi nyughelyén és várja a kincskereső vállalkozás munkás szellemét, várja a fölpezsdülő ipart, mely a természet adományait az élet javaivá varázsolná.

*) Felolvasatott a magyar tud. Akademia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ülésében.

És így várakoznak a természet ezer meg ezer forrása arra, hogy az ember vállalkozó iparával jólétét meritse azokból.

Ezek sorában méltó figyelmet érdemelnek hazánk gyógyhelyei és ásványvizei, melyekkel oly bőven meg van áldva ez az ország, hogy avatottak állítása szerint, hasonló nagyságu területen sehol sem fordul elő ily gazdagsága a ritka gyógyerejű forrásoknak.

Crantz bécsi orvostanár már több mint 100 évvel ezelőtt, 1777-ben *) Magyarországon több gyógyforrást talált, mint Ausztria 12 tartományában együtt véve. (334 + 322 = 656 forrást.)

Jeles szaktudósunk Bernáth József pedig 1689 olyan községet ismer, melynek határában ásványvizek fakadnak. Sok helyen azonban nemcsak egy, hanem több forrás buzog, nem ritkán épen egész csoportja és telepe a forrásoknak; úgy hogy forrásaink számát már Hunfalvy 2216-ra teszi, de az valójában többre megy 3000-nél is; miként erről azon új források tanuskodnak, melyek a balneologiai buvároknak napról-napra tudomására jönnek. **)

Vannak hazánkban hévizek, hideg kénes vizek, borvizek, vasas, aczélos, rezes, timsós, keserű vizek, konyhasós, égvényes vizek, gyantás, kőolajos források, semleges vizek ritka változatosságban és csudás gyógyerővel.

Bernáth osztályozása szerint magas hegyvidékünk jellegző ásványvizei: a savanyuvizek, az erdélyi fennsíkon a konyhasós vizek, az alföldön a szikes vizek.

Ásványvizeink között vannak olyanok, melyek hazánk speciálisait képezik; úgy hogy valamint hazánk szőlőhegyein terem a borok királya, a tokaji: hasonlóképen vannak ásványvizeink, melyek párja nem ismeretes határainkon kívül sehol a föld kerekén.

Ilyenek: a budai keserűvizek, a borvizek királya: a borszéki források, Mehádia hatalmas hővizei, melyeknek valósággal herculesi gyógyerejük van. Említsem-e a természet azon tüneményeszerű játékát, mely Parádót a legkülönbözőbb ásványforrások valódi gyűlhelyévé teszi, a hol kénes, timsós-vasgáliczos és vasas savanyuvizeknek egész forrásgyűjteménye van egy csoportban?!

Avagy hol van párja a kovásznai „Pokolsúr”-nak, mely forrongó geyszer módjára e terem szélességének megfelelő hatalmas

*) Gesundbrunnen der oesterreichischen monarchie.

***) Bernáth.

vizoszlopokban lobog ölnyi magasságokra, és van idő, midőn vulkán-szerű kráteréből elemi erővel tör ki, elboritva hamvas iszapárjával az egész községet?

Monsummano barlangjának hire körüljárja a földtekét, gyógyerejét felhasználja a szenvedő és a kenyérkereső emberiség egyaránt. Azonban a tudomány egy-két emberén kívül, kinek van tudomása messzebb tájakon a torjai „büdös“ barlangról, melyen át a föld méhéig ható sziklahasadékokból csodás gyógyerejű kénpárák ömlenek ki, sárga kénvirággal lepve be a barlang bérczoldalait?!

E barlang kénpárája és a környékén szerte-széjjel „fortyogó“ kénes tócsák és ásványvizek fürdője rövid idő alatt visszaadja teste épségét és erejét a nyomoréknak, kinek tagjait guzsusá törte a köszvény vagy más bajok. E barlang csepegő kénes vizének erejétől meggyulad újból a szembajosok kialvóban levő szemevilága.

Mind e drága gyógyerő kárba vész a közegészségre és a nép jólétére nézve. Legfeljebb ősi sátrak alatt ver tanyát a barlang sziklatalpánál a közeli vidék szenvedő népe. Ennyi az összes haszna mai nap.

A tüköszöveteken át csepegtetett külföldi sósvizek mesterséges soolfürdői, micsodák a tordai vagy szováti természetes sóstavakhoz képest, a hol magasan kiemelkedő sósziklákból törnek elő szemeink láttára egész sós-patakok, folyvást csergedező ereken át táplálva az üde tófürdőket csaknem ingyen használatra és oly só-tartalommal, hogy attól egész testünk kristállizált sóalakká válik. Ugyanott a sóhegyek tetején egy egész iblanyos tó, a „fekete tó“, melynek buborékokban felszállongó gázait a fürdőnép mulatságból gyujtogatja, hogy gyönyörködjék a fellobbanó lángokban.

Vagy ha más országban volna, nem úgy zarándokolnának-e Borszék nagyszerű forrásaihoz a népek rajai, mint az egészség és életüdeség szent forrásaihoz? A hol a borviz annyi, mint a tenger; a hol az ember egész lobogó tavakban találja azon drága ásványvizeket, melyek királyi asztalra való felséges üdítő italok; a hol a szénsav feltörő gyöngyeiben mint egy pezsgőtengerben fürdik az ember méternyi magasra lobogó források hullámaiban, melyek előtt Zsigmondy kalapot emelt, hogy hódoljon a felséges természet csodás erői előtt: az oly helyeken más országokban központjai volnának a nép jólétének, dús fürdő-községek palotái és csarnokai hirdetnék a természet jótevő bőkezűségét, gyógyulna a beteg, üdülne

az egészséges, gyarapodnék és művelődne a vidék népessége, mely most keresethiányban kivándorolni kénytelen.

Nálunk mind e pazar kincsek nagy részben haszon nélkül hevernek. Alig érzi jótéteményeiket a nép és az ország.

Pedig gondos felhasználás mellett, hogy messzebb ne menjek, csak Austria főbb gyógyhelyeinek évenként 100,000-re menő vendégszáma után 50—60 millió forintnyi jövedelme van, nem is számítva az ásványvízüzletből befolyó milliókat.

És mi más képe van fenn a havasi világ távoli zugában Gas-teinnak, mint a hasonlíthatlanul becsesebb Borszéknek. A műveltség és jólét minő képe tárul szemünk elé Marienbad szegényes forrásainál, hogy ne említsem Karlsbadot, Baden-Badent, hova az egész világ hordja össze adóját a nép jólétének gyarapítására ?!

Azok eredetileg mind szegény, sziklás erdővidékek, hol a természet nem kényeztette el a lakókat kövér, buzatermő földekkel. A nép e helyeken a föld szegénysége miatt csak nyomorogva élhetne meg; de a nép szorgalma, igyekezete szövetségre lépett a természettel és azon ásványforrásokat, melyek iratos erdőinek sziklamagányjaiban fakadnak, jólétének és haladásának kiapadhatlan forrásává tudta varázsolni.

Benépesültek a hegyek elhagyott zugai. Pezsgő élet települt a hajdan lakatlan tájak ősvadonáiba. Fürdőtelepek támadtak. Egész községekké növekedtek a gyógyhelyek pompás nyaralóikkal. Kaszinók, bazárok, szellem- és kedélyűdítő berendezések foglalják el az erdei vadak csendes birodalmát és megannyi paradicsomkertek szövődnek be a balzsamos erdők koszorujába.

Ilyenek az ember iparának hódításai. Ősfészkeiből kiverte a duló vadat és üdülő helyekké varázsolta át a források táját, egy kézzel gyógyszert nyújtva a test és lélek betegségének, másik kézzel gyarapítva a nép jólétét. Mert a gyógyhely és vidékének népe jó fogyasztókat talál a gyógyhelyek vendégseregében. Értékesíteni tudja minden termékét, sőt munkáját, ügyességét, műveltségét. A kereső emberek, munkások és üzérek egész rajjai gyülekeznek össze. Vállalatok vállalatokra keletkeznek. Szaporodik a gyógyhely vidékének terjedő gyűrűzetében a telepek, a községek és a népesség száma.

Ez a virágzó gyógyhelyek hatása a népesedésre.

A forrásüzlet, a gyógyipar pedig a kereskedés és ipar egész új ágainak ad lendületet közös javára a közegészség, a közgazdaság és a népesedés egyaránt fontos érdekeinek.

De nemcsak anyagi haszon ered a jól gondozott gyógyhelyek forrásaiból; mert a gyógyulást és üdülést keresők nemcsak pénzt hoznak magukkal forgalomba, hanem ismeretek, eszmék, műveltség, szellemi áram is tódul nyomukban. A nép lát, hall, tapasztal, észlel. Mivelődik már a műveltekkel való tiszta érintkezés hatásánál fogva is. A szellem és kedély üdülésére hivatott berendezések nemcsak a vendégeknek válnak javára, hanem okul, tanul azokból a nép is, emelkedik műveltségének látköre, felszíne. A mi szépet, hasznosat eltanul, azzal disziti aztán saját háza táját, gazdagítja és nemesíti élete módját.

Ime : a gyógyhelyek népmivelő, polgárosító hatása.

Kell-e hangsúlyoznom a kincstár érdekét, mely a virágzó gyógyhelyeknél szintén megtalálja a maga számláját, részt kérvén a nép fokozódó jövedelméből az állami szükségletek javára is.

De a mi a legfontosabb és épen hazánk népessége érdekéből a legfontosabb tekintet, a közegészségnek eddig kellően nem méltányolt tekintete az, melyre kiváló súlyt kell helyeznem oly országban, a hol elijesztő aratása van a halálnak, a hol a halandóság magas aránya felülmul minden európai arányokat; a hol a majdnem 16 millió főnyi népesség 10 év alatt nem birt $\frac{1}{4}$ (225,681) millió számmal szaporodni, nem azért, mintha meddők és terméketlenek volnának a hazai népfajok, mert a 22%-nyi magas születési arány épen nagyon is termékeny fajerőkről tanuskodik; hanem azért, mert a közegészség ügyének általános elárvultsága, pangó senyvedésre kárhoztatja a népesség életét.

A gyógyhelyeknek közegészségügyi tekintetben különös jelentőséget kölcsönöz a mai kor sajátos életmódja, minek folytán mindazoknak, kik egész idejüket állandóan egészséges légkörben nem töltik, a gyógyhelyekben való üdítő tartózkodás hosszabb vagy rövidebb ideig, komoly életszükségévé vált. A városok lakója, ki összetömött házsorokban erjedő anyagok és a kimondhatlan csatornák egész hálózatának miasmatikus páraival fertőzött élenyszegény légkörben mérgezi magát; hozzá még télen a kályhák széngőzét is nyeli, nem ritkán a nedves lakások penészgombáinak önkénytelen élvezetével szaporítva a különböző mérgek naponként szedett

bőséges adagait; a városok lakója, kivált, ha olyan hivatása van, hogy egy szűk helyen egész tömegekkel kénytelen pusztítani a levegőt, melynek néhány ember számára is alig van élenye; főképp a ronda, rendezetlen kis városok lakója földes, nedves, alacsony házikókban töltve ideje javát, a hol vízvezeték hiányában sokszor még tiszta, egészséges ivóviznek is szükében vannak, fürdők pedig egyáltalán ritka fényűzési czikkek: az ily városok lakói, ha józanul gondolkoznak és többre becsülik egészségöket, munkaerejük épségét, életkedvök ruganyosságát, mint a folytonos adózást bajaik daemonainak: már családjaik iránt tartozó kötelességből is úgy rendezik be életterveiket, hogy évenként bizonyos időt egészségök megjavítására és megszilárdítására fordítanak és legalább egy évre új munkaerőt és munkakedvet merítenek a gyógyhelyek levegőjén, forrásain, gondülő életmódján.

A gyógyhelyek ma valóságos menhelyek. Mert mit érhet a gyógyszertár minden csudaszere, ha megmarad a fertőzött légkör, az idegroncsoló életmód és a lélekbántó foglalkozás, ezerféle kis és nagy vesződéseivel, test- és kedélyemésztő lázasságával?!

Kivált a mai időben, midőn az ember is úgy él, mint a gép, nem a szervi élet természeti törvényének szabályos üteme szerint, hanem valóságos gőzerővel töretve vagy a munka vagy az élvezet láza által.

Hiszen jól tudjuk, hogy munkáink csakugy mint élveink és szórakozásaink rohamos folyásuak, idegroncsolók. Az izgalmak állandó betegségében szenved testünk-lelkünk. És az ölü mérleghez annyira hozzászokott már vérünk, hogy el sem lehetünk többé nélküle: nem is izlik, a mi nem ingerlő; nem is érdekes, a mi izgatni nem bír, nem is vállalkozás, ha nem kockajáték; nem is hirnök, ha nem villám; és az élet csak akkor élet, ha úgy repül mint a szárnyas madár.

De aztán repül is, tűnik is mint hab utín a muló habtünet. Mind rövidebbre szabja a Párca az életfonalat.

Az ember ezen izgató, lázas életmód mellett gyorsan nyüvi izmainak és idegeinek gyöngye szövétét. Kimerül, ellankad. Munkaeréle és életkedve csappan. Elméje és kedélye betegeskedik. Általános baj az előbb alig ismert *idegyesség*! A test gépezete gyakran felmondja a szolgálatot. Mint a nyütt mozdonynak, javításra van szüksége. Így lehet belőle megint ember egy időre.

Ez tény. Statisztikai módon bebizonyította ezt Engel, a mai kor gőzerővel élő embereinek általában rövidülő élettartamáról tanuskodó észleleteivel.

Valamivel kedvezőbb azok sorja, kiknek egész életmódja tulajdonkép fürdői életmód.

Értem azon embereket, kik a mezőn élnek, testedző mezei munkát végezve, életök javát egészséges, tiszta légkörben töltik.

De még ezeknek is támadhat bajok, melyek ellen sokkal gyökeresebben és kellemesebben védekezhetnek a természet gyógyszertáiraiban, mint az emberek patikájában.

Bizony nem kényes izlés, sem kábító divat tehát azon indítók, mely arra ösztönöz, hogy a gyógyhelyek és gyógyforrások hasznát és fontosságát hangsúlyozzam.

A mit az okos ember üdülésre áldoz, az tulajdonkép hasznos beruházás, mely meghozza gyümölcseit akkor, midőn az ember testen-lélekben hatványozott munkaerővel dolgozik és edzve van oly bajok ellen, melyek máskülönben könnyen megakaszthatnák a legtörekvőbb embert is kenyérkereső munkájában.

Azt hiszem : megérdemlé a fontos ügy azon néhány szót, melyet sokoldalú hasznosságának futólagos feltüntetésére szenteltem.

Gyógyhelyeink és ásványvizeink a közegészség, a közgazdaság, a népesedés, a közmívelődés és a kincstár egyaránt fontos érdekeinél fogva megérdemlik azt, hogy azok értékesítésének kérdésével foglalkozzunk és kiszállongjon e körből is a tanácsadó eszmecsere az élet légkörébe.

Kérdem : vannak-e és mennyiben vannak értékesítve ez idő szerint gyógyhelyeink és ásványforrásaink ?

Kérdezzük meg ez iránt az igazmondó statisztikát, hogy adjon felvilágosítást biztos adataival.

Hát van nekünk ilyen statisztikánk, mely bizalomra számot tarthatna ?

120 év óta készülődünk ilyen statisztika megteremtésére. Mária Teréziának kormánya 1762. január 7-én bocsátotta ki azon rendeletet, hogy : „a megyei és városi törvényhatóságok a határaikban előforduló ásványvizeket, szakértő közegek által vegyvizsgál-tassák és a vizsgálás eredményéről, valamint az illető vizek tapasztalt gyógyhatásáról jelentést tegyenek.“

E rendeletnél nagyobb sikerrel működött magán uton az

1770-es években Crantz bécsi tanár, ki a monarchia ásványvizeit ismeretes „Gesundbrunnen“-jében addig nem ismert terjedelemben sorolta elő.

A kormányrendeleteknek még egész láncolata bocsíttatott ki 1785, 1794, 1796, 1805, 1812, 1814, 1815 és 1823-ban minden lényegesebb eredmény nélkül.

Pedig időről-időre akadtak ügybuzgó emberek, kiknek sikerült oly mértékben megnyerni a kormányt az ügy pártolására, hogy Kitaibel tanár által a kormány valóságos tervet dolgoztatott ki a végből, hogy mi módon lehetne a magyarországi ásványvizeket és fürdőket minél nagyobb hírre emelni, úgy az ország, mint a szenvedő emberiség javára?

A m. kir. udvari kancellária 1812-ben ő Felsőségének oly rendeletét adja közzé, „mely szerint az elismerés legfelsőbb fokára való hozatása céljából a főorvosoknak legsürgősebb kötelességükké tétetett : siettetni az ásványvizekről szóló tudósításaiikat, hogy ezek nyomán Kitaibel képessé tétessék Magyarország teljes hydrographiáját szerkeszteni és kiadni; azon felül minden módon oda törekedjenek, hogy a belső ásványvizek drágábbak ne legyenek mint a külföldiek; továbbá, a palaczkok töltésére és bedugaszolására a legnagyobb gond fordíttassék és az ország különböző helyein raktárak állíttassanak fel e vizek számára, miután ő Felsőge a külföldi vizeknek behozatalát, a hazaiak érdekében, tökéletesen megszüntetni szándékozik.“

Ez 1812-ben rendeltetett el; azonban hasonlóképen csekély eredménnyel.

Századunk 40-es és 50-es éveiben Tognio Lajos orvostanár buzgólkodott e téren. Beutazta az ország nevezetesebb ásványforrásainak vidékeit és 500 forrás vizénél többet vegyelemezett, mely elemzéseket folyóiratokban és „Magyarhon ásványvizeiről“ (1843) szóló füzetében tette közzé; azonban a közöny, az utjában álló nehézségek és más „mostoha körülmények“ e buzgó szakembert is arra kényszeríték, hogy felhagyjon a hálátlan munkával, miként ő maga írja említett füzetében.

1854-ben kezdette meg a helytartó tanács a fürdők- és ásványvizekre vonatkozó adatokat hivatalosan gyűjteni, melyeket dr. Linczbauer tett közzé igen röviden, hosszú czinű „statisztikájában“ 1859-ben.

1857-ben Wachtel tudor hivatalosan bentazta a fürdőhelyeket és tapasztalatairól „Ungarns Kurorte und Mineralquellen“ czimű munkájában ad számot; 1862-ben pedig Dr. Aug. Freiherr von *Hürdtl* mindazon adatokat, melyeket az osztrák kormány és az akkori cs. kir. rendőrségi főparancsnokság hivatalos uton gyűjtöttek, nagy szorgalommal rendezte össze „Die Heilquellen und Kurorte des oesterreichischen Kaiserstaates“ czimű tartalmas munkában, mely azonban minden komoly törekvés mellett a valódi tényállások feltüntetésére, Magyarországra nézve sok tekintetben hézagokat hagy és tévedéseket tartalmaz.

A IX-ik nemzetközi statisztikai congressusnak Budapesten is lettek hasonnemű munkák bemutatva, melyekről azonban Bernáth József kitűnő balneologusunk azt írja, hogy azok jeles példái a hibákkal telt munkáknak, hemzsegnek a téves adatoktól és remekelnek nem létező források kitalálásában.

Legujabb időben a magyar kir. belügyministerium 1874. május 21-én kelt 20,861. szám alatt körrendeletet bocsátott ki a törvényhatóságokhoz, hogy a jelenleg területeiken létező ásványvizekről és gyógyhelyekről jelentéseiket küldjék be. Ezen rendelet azonban csak az anyaország területére szólnán, a társországo kból e téren új adatok nem gyűjtettek.

A törvényhatóságok által beküldött anyagot feldolgozta az országos statisztikai hivatal és az összeállítások végeredményét a „Magyar statisztikai évkönyv“ IV-ik évfolyamának 1876-ban megjelent 1-ső füzetében rövid átnézetben tette közzé.

Ez tehát azon hivatalos statisztikai kimutatás, melyet csakis egy évről, az 1874-ik évről birunk és nem is az egész magyar állam területéről, hanem csak a magyar és erdélyi részek ásványvizeiről és gyógyhelyeiről.

Ez lenne hát azon hivatalos statisztikai forrás, melyből hazánk gyógyforrásainak fontos ismeretét meritenünk lehet!

Távol áll tőlem az, hogy a minden irányban oly buzgó tevékenységet tanusító országos statisztikai hivatalra háritsam a vádat azon közönyért, léhaságért és lelkiismeretlenségért, melyet — fájdalom! — a statisztika becsét nem értő és nem méltányoló közönségünk és hatóságaink, a viszonyaikra vonatkozó adatok beszolgáltatásában tanusítanak.

Jól tudjuk : minő gyanus kémkedésnek tekint közönségünk minden kutatást, mely viszonyainak valódi felderítésére irányul épen saját előnyeinek érdekében ; ismerjük azon ellenszenves bizalmatlanságot, mely holmi új adók és terhek kivetésének czélzatát látja a közviszonyok valódi állása után buvárkodó hivatalos miveletekben ; tapasztaljuk minden irányban azon könnyüvévérést, melylyel az igazmondás kötelességén tulateszi magát a hivatalos és nem-hivatalos társadalom oly adatokat szolgáltatva tények gyanánt, melyek csak arra valók, hogy azokkal kiszurják annak a „kémkedő“ kormánynak és statisztikai hivatalának a szemét és lerázzák nyakukról a komoly utánnajárás munkáját. Jól tudjuk, hogy sok helyen a patriarchális kényelemszeretet ősi hagyománya még ennyit sem enged meg ; hanem értetlen közöny és néma hallgatás a felelet a statisztikai hivatal közérdekü kérdéseire.

Midőn a közönség és a hatóságok ily kevéssé lépnek munkaszolidaritásba a központi statisztikai hivattal ; midőn szándékosan vagy nem szándékosan küldik is, nem is, a helyes és hamis adatokat : az ily tarka jellegü anyagból nem kerülhet ki más, mint torzképe a valóságnak.

Szükséges-e idézni a csattanósnál csattanósabb példákat ?

Az 1874-ik évre vonatkozó statisztikai kimutatások szerint magyar és erdélyi területen az ásványvizek és azokkal biró községek száma : 281 ; holott Tognio Lajos egyetemi orvostanár a 40-es és 50-es években egymaga több forrásnak a vizét elemezte 500-nál ; Hunfalvy minőség szerint osztályoz és lelhelyek szerint elősorol 2216 forrást ; Bernáth pedig a kereskedelmi ministerium megbízásából készült térképen és összeállításában közel 1700 lelhelyet jelöl meg, melyek között sok helyen nemcsak egy forrás, hanem a források egész csoportja fakad ; úgy hogy forrásaink száma bátran többre tehető 3000-nél is.

A Bernáth lelkiismeretes birálatán keresztül ment adatok alapján készült azon balneologiai térkép, mely most a berlini egészségügyi kiállításon nem tudom, kikerülte-e a tüzenyészet sorsát és azon káron kívül, melyet okozott a kereskedelmi ministeriumnak azon szerencsétlen fotografus, ki e becses térkép másolatával megbizatva, azt ép oly költői szabadsággal pingálta hamisra, miut a hogy az emberi arcok festésénél megszokta és így a másolt térképek jámborlelkü meghamisításával azokat teljesen haszontalanokká

tette, nem tudom, ezen káron felül nem érte-e kereskedelmi minis-
teriumunkat és a balneologia ügyét azon sokkal nehezebben pótol-
ható kár, hogy az eredeti térkép is megsemmisült a berlini tűz-
vész által?

Ezt közbevetőleg megjegyezve, azt hiszem elég lesz még csak
azon meglepő adat által jellegezni az országos statisztikai hivatal-
hoz beküldött anyag tényhűségét, mely szerint 1874-ben hazai für-
dőink látogatóinak száma ugy van feltüntetve, hogy 165,901 az
állandó fürdővendégek száma, a főváros fürdőibe jár 1.708,833, a
magyar és erdélyi fürdőkbe pedig mindössze épen 1.840,019
vendég!

Hogy honnan kerül össze ez a millió és ezek a százezrek, mi-
dön leglátogatottabb fürdőink vendégszámának az átlagát a sta-
tisztikai kép következő szerény arányai tüntetik fel, ez az adat-
gyártók titka. — Fürdőink vendégszáma :

Mehádia	4500	Daruvár	600
Krapina-Teplitz	2700	Bártfa	500
Balaton-Füred	2500	Borszék	400
Pöstyén	2200	Tusnád	
Trencsén-Teplitz	2000	Parád	
Varasd-Teplitz	2000	Szobráncz	
Harkány	1600	Hévviz	
Szliács	1100	Herlein (Ránk)	
Előpatak	1050	Jolsva	
Tátra-Füred	1000	Vichnye	
Buziás	900		

Ezen és még néhány más gyógyhelyeink évi vendégszáma te-
hát legfeljebb ha 24—25,000-re rug.

Hol marad ez a szerény szám a statisztikai hivatalnak bekül-
dött büszke százezrek és pompázó milliók mellett?!

Ez tehát nem statisztika, melynek legfőbb jellege és elidege-
nithetlen természete az igazság, a tényhűség, hanem statisztikai
köpenybe burkolózó önámítás!

Megláthatjuk-e hát ezen kedélyes statisztikából állapotaink
igaz képét; tudhatjuk-e, mennyire vannak értékesítve páratlan
gyógyhelyeink és forrásaink?

Nem.

Csakis egy szerény ágára az ásványvizek értékesítésének, az ásványvízüzletre derít némi fényt a legujabb áruforgalmi statisztika, mely azonban csak a vas- és vízi utakon jövő-menő forgalomra terjeszkedik ki ez idő szerint, tehát nem nyújt tájékoztatást azon kocsiforgalomra, mely főkép Romániába és Moldvába irányul Erdély határszéli savanyuvizforrásainak, főkép a borszéki borviznek szállitmányaival.

Ezen áruforgalmi statisztika legfőbb adatai az ásványvízforgalomra nézve a következők :

1881. július—decemberi felében volt Magyarország ásványvízforgalma :

	behozatal		kivitel	
	méterm.	forint	méterm.	forint
Austria	14,748·20	162,700	9,930·34	145,523
Németország	16,643·47	176,027	1,729·27	35,560
Franciaország	3,482·90	46,120	—	—
Románia	1,547·80	16,504	—	—
Olaszország	1,233·45	14,518	—	—
Svájc	700	8,000	—	—
Oroszország	571·94	5,729	—	—
Szerbia	135·47	2,245	—	—
Balkánországok	138·22	2,423	—	—
Főösszegek	39,451·25	438,137	11,670·84	181,405

A behozatalban jelenkező ásványvizek, tehát a külföldi ásványvizek métermázsánkénti értéke átlag : 15 frt, a kivitelben szereplő ásványvizek, tehát a hazai ásványvizek értéke métermázsánként : csak 11 frt! Tehát a mi ásványvizeink hasonló súly, de hasonlíthatlanul kitünőbb minőség mellett sokkal kevesebb értéket képviselnek, sokkal csekélyebb jövedelmet hoznak.

Különben is oly fejletlen ásványvízkereskedésünk egyáltalában, hogy a mi kevés ásványvíz hazánkból, főkép nyugoti irányban forgalomba jön, az főleg budai keserűvíz ; többi ásványvizeinket kis részben használják a hazai fogyasztók, jobbra pedig megiszsa a föld, vagy elnyelik a felhők.

Felséges borvizeinket nemcsak Nyugat-Európa piacjai nem ismerik, hanem még idebenn, forrásaink tövénél is, a Giesshübli, Bilini és Seltersi járja nem ritkán derek magyar uraink asztalain, a

kiknek szózatossá hazafisága többre becsüli az idegent, a külföldit a jó hazainál!

Ime : ilyen természetű és ennyi mindössze azon anyag, melyet hivatalos statisztikai forrásokból merithetünk gyógyhelyeink és ásványvizeink értékesítésére nézve.

Tudhatunk ebből valamit?

Egyet igenis. Tudhatjuk azt az egyet, hogy biztosan nem tudhatunk semmit, hogy nem ismerjük önmagunk saját kincseinket, következésképp nem ismerhetjük azok értékesítésének biztos adatok tanulságából merithető feltételeit.

Minél fogva első rendű szükség e célra egy határozott vezérszémek szerint rendezett állandó hivatalos statisztikának a megalakítása és folytonos vezetése, hogy az teljesen megbízható tényezők közreműködésével évről-évre hű képét nyújthassa gyógyhelyeink életének, fejlődésének, haladása feltételeinek és folytonos figyelemmel kísérve gyógyhelyeink és ásványvizeink értékesítésének jellegző mozzanatait, a mutatkozó tények javalata nyomán tudhassa a törvényhozás, a kormány, megérthessék a tulajdonosok és vállalkozók, megítélhesse a közönség : melyek e téren hazafias teendői és kötelességei?

Ez idő szerint ilyen megbízható hivatalos statisztika hiányában ; miután a törvényhatóságok által időről-időre a belügyminis-teriumhoz küldött adatok is hivatalos gondviselőik által láthatatlan államtitkok gyanánt rejtegettetnek a nyilvánosság vizsga szeméi elől : nem marad más hátra, mint magán uton gyűjtött adatok és tapasztalataim alapján jelezni azon főirányokat, melyekben, igénytelen gondolkodásom szerint, kötelességek várnak a törvényhozásra, kormányra, tulajdonosokra, vállalkozókra és a társadalomra általában.

A gyógyhelyek és ásványvizek sokoldalú értékesítése céljából véleményem szerint

I. *A törvényhozás feladata :*

Védterületi törvény alkotása az ásványvizek létezésének és épségének biztosítása céljából.

Érdemileg egyre megkülönböztetve törvényalkotásával biztosítani a források létezését és épségét, miként azt az 1856. július 14-iki francia törvény, a „loi sur la conservation et l'aménagement des sources d'eaux minérales“ eszközölte ; vagy pedig ha más törvényekben

van gondoskodva ezen biztosítékokról, miként arra példa „das Preussische Allgemeine Berggesetz vom 24. Juni 1865.“

Ez érdemben való biztosítékok az erdőtörvények azon intézkedései is, melyek a források és ásványvizek eredetének területén levő erdők különös védelméről és biztonságáról vannak hivatva gondoskodni.

A védterületi (perimètre de protection) törvény nélkülözhetlen; mert a tényleg hazánkban is érvényben álló 1854-iki bányatörvény nem biztosítja az ásványvizek létezését és épségét. Minden messzebb menő bizonyítgatás mellőzésével legcsattanósabban bizonyítja ezt a teplitzi források eltűnésének esete, a dux-osszezi bányamiveletek következtében.

Hasonló okokból hasonló katasztrófák beállhatnak nálunk is; a források vegyalkatának vagy vízbőségének a megzavarása pedig bekövetkezhetik bármely föld alatti vagy föld feletti munkálatok bolygatásai folytán is.

Ezen veszélyek ellenében törvényes biztosítékokra van szükség, melyek az európai törvényhozás és gyakorlat példája szerint, a védterület jogintézményében és a szabad kutatás korlátlanságának okszerű körülhatárolásában keresendők.

Máskülönben a szabad kutatás, a szabad földmunkálatok veszélyeivel szemben a források eredetének területén, sem a tulajdonosnak nem lehet bátorsága ásványvizeinek és gyógyhelyének értékesítése céljából okszerű beruházásokat tenni, sem más vállalkozók nem nyerhetnek ösztönt arra, hogy tőkéiket oly gyógyhelyek vagy ásványvizek értékesítésének költségeibe fektessék, melyek a források eltűnésével vagy megrontásával járható szabad földmunkák kockázatainak vannak folyvást kitéve.

A kutatás szabadsága gonoszlelkűség mellett a zsarolás eszközévé aljasítható esetleg, mely eshetőségre tanulságos bizonyíték épen itt a fővárosban Saxlehner esete, kinek keserűvizes földjein csak azért is aranyat akar keresni a zsaroló élelmesség, hogy Saxlehner zsebében csakugyan megtalálja az aranyat a kutatás felhagyásáért.

Forrásvédterületi törvény alkotásának sürgetésére hazánk forrástulajdonosai két ízben országos congressusokban fejtették ki nézeteiket és kívánságaikat és azokat emlékiratban és törvényjavaslat alakjában indokolva és megállapítva, e sorok írója által a kép-

viselőházhoz terjesztették; minélfogva remélhető, hogy a védterületi törvény megalkotásával sietni fog hazai törvényhozásunk is nyomába lépni a többi európai törvényhozásoknak.

E helyen még azon eszmét penditem meg, hogy a törvényhozásnak arra is módot kellene találni, hogy szükség esetén, ha parancsoló és fontos közérdek követeli, a gyógyhelyek tulajdonosainak lehetővé tétessék gyógyhelyeiknek egészségi közérdekben álló okszerű berendezése azon esetben is, ha talán egy közvetlen szomszédtulajdonos birtoka bármely okból gátat emelne eléje. A szabad egyezkedés sikertelensége esetén, itt is helyt követelhetne a közérdek a kisajátítási törvény alkalmazhatóságának.

II. A törvényhozás, a kormány és a törvényhatóságok együttes feladata továbbá:

Állandó forrás- és fűrdőstatisztika szervezése a vidéki statisztikai bizottságok és hatósági orvosok bevonásával a működő szervezetbe.

A már előbb elemezett és hangsúlyozott szükség és célszerűség indokából különösen ajánlom ezen ügyet a közgazdaságügyi kormány, a statisztikai és közegészségügyi tanács, az országos statisztikai hivatal és a belügyministerium figyelmébe.

Törvény szükséges, mely megállapítsa a hatóságok és tisztviselőiknek teendőit a statisztikai szolgálat körében; annál is inkább, hogy világosan meglevén szabva a köteleességek, a kormányok executiv rendelkezése hatályosabb közreműködésre bírassa a hatóságokat, nem pedig a régi kedélyes megyei szolgálat hagyományos szellemében teljesítenek vagy ne teljesítenek, hiven vagy hamis adatok szolgáltatásával az országos statisztikai hivatal rendelkezései.

A porosz kormány a közigazgatás igen sok ágában nagy sikerrel és nagy sikerrel veszi igénybe a vidéki statisztikai bizottságok, a hatósági orvosok, a lelkészek és tanítók közreműködését.

Jó példát tanulhatunk mi is tőle.

Fontos feladatok egy ily statisztika szervezésénél: magának a működő szervezetnek összevágó berendezése, az eljárási mód helyes megállapítása, és az anyaggyűjtés közvetlen céljából a közérdekű kérdőpontok szabatos meghatározása és feltevése.

III. A kormány feladata továbbá:

a személyszállítás és az ásványvizforgalom könnyítésére és élénkítésére lehető szállítási kedvezmények kieszközlése a szállító nagy

vállalatoknál, különösen pedig szállítási kedvezmények biztosítása az államvasutak valamennyi vonalain.

E pontnál alig szükséges felemlítenem azon érdekközösséget, mely a szállító vállalatok és a közönség között fennáll.

A gyógyhely tulajdonosának és a közönségnek érdeke, hogy könnyen, gyorsan, olcsón lehessen a fürdőkbe jutni; az ásványvíz-kereskedés érdeke, hogy az ásványvizek olcsón szállíthatók, olcsón adhatók, olcsón élvezhetők legyenek, hogy az ily módon fokozható tömeges fogyasztás gyarapítsa a vállalkozók hasznát is emelkedő mértékben.

A szállító vállalatok viszont annál több és jüvedelmezőbb forgalomhoz jutnak, minél inkább élénkítik okszerű kedvezmények nyújtásával a személy- és áruforgalmat.

Tényekben nyilvánul a szállítási kedvezmények hatása. A Dunán és vasutakon olcsón hozzánk szállított ásványvizek kiverik olcsóságukkal asztalainkról saját ásványvizeinket; mert míg Budapesten a Giesshüblit, Seltersit megkapjuk 30 krajczárért, a Borszékinek 40 kr. az ára vendéglőinkben.

IV. Feladata a kormánynak és a hatóságoknak :

Szigoru végrehajtása a közegészségügyi 1876 : XIV. törvény-cikk 100—108. §§-aiban foglalt rendelkezéseinek, melyek a gyógyhelyek berendezésére vonatkoznak; erélyes alkalmazása az 1879 : XXI. erlőtörvény 2—5. §§-ainak, és kiváló gond a források eredetének területén fennálló erdők védelme, illetőleg azon területek beerdősítése ügyében; jól tudván azt, hogy az erdők elpusztulásával a források kiapadása járhat.

V. De leghangosabb szóm van a gyógyhelyek uraihoz, kiknek önérdekük is parancsolja, hogy gyógyhelyeiket iparkodjanak mindazon jogos követelések szerint kellően berendezni, melyeket ma már ez érdemben törvény és közönség ugy közegészségi és kényelmi, mint gazdasági tekinteteből egy korszerű igényeknek megfelelő gyógyhely iránt méltán támaszt és támaszthat.

Fürdők és mindennemű gyógyeszközök, szállás, ételmezés, üdítő szórakozás nem fényüzési követelése az elkényeztetett izlésnek, hanem tényezői a valódi gyógyhatálynak; minélfogva azokról lehető célirányos módon gondoskodni kell, ugy azonban, hogy a mellett a gyógyhely urai ne engedjék elharapózni az oly méltánytalan és az árképződés törvényeivel ellenkező magas árakat, melyek

csak arra valók, hogy fürdőhelyeink ismeretes fosztogatásaikkal még a megszokott környéki vendéget is elriaszszák.

Nem fényezés, nem pompa kell nekünk. Ez drágítja a fürdői életet és számüzi az egészség forrásaitól a szükölködő szegényebbeket.

Különbén sem adhat a világ legnagyobb fénynyel berendezett gyógyhelye sem több pompát a természet igaz barátainak, mint az örökszép természet ezernyi bájaival; azonban a mire mulhatlan szükség van gyógyhelyeinken: az a mintaszerű tisztaság, az egészséges kényelem, a kedélynyugtató rend és egyáltalán mindazon intézkedések, melyek a test és lélek egészségének és üdülésének tényezői.

Nem szabad ma már a gyógyhelyeket azon tivornyatanyák mértéke szerint tekinteni, hová hajdanában a környék mulatozó népe járogatott kitombolni és muzsikáltatni magát tekintet nélkül: vajjon háborgatták-e a más izléssel bíró betegek vagy üdülők nyugalalmát.

A gyógyhelyeken nem türhető kicsapongásokkal elűzzük fürdőinkből nemcsak az idegent, de még a jobb izlésű hazait is, kik gyógyhelyeken az üdülés csendes menhelyeit keresik, nem azon vásári lármát, mely elől épen városaik köznapi zajából menekültek az erdők csendjébe.

Pedig gondoljuk meg, hogy egyáltalán nem szükséges vendégeinket pénzökkel együtt még mesterséges módon is kiűzni a külföldre, hová a vasutak hálóin gyorsan és olcsón elrepül velök a gőzerő, és a hol szebbnél szebb gyógy- és üdülő helyeken kényelmet is, élvezetet is, üdülést is jutányosan és bőven találnak.

Szép és hasznos dolgot mivelne minden gyógyhely ura, ha a gyógyhely és környékének természeti és történelmi viszonyait jellegző és ismertető tárgyakat és emlékeket gyűjtené és azokból gyógyhelyi muzeumot rendezne; az ily geologiai, balneologiai, ásvány-, növény- és állatgyűjtemények, a történelmi emlékek és minden anyag, mely a helynek és a tájnak életére, multjára és jelenére tanulságos fényt derithet, sok tekintetben érdeket kelthet és ösztönt adhat a mivelődés és gazdaság szempontjából szép művekhez és hasznos vállalkozásokhoz; mindenesetre gazdagítja érdekességben a gyógyhelyet első sorban.

VI. Az *ásványvizkereskedő* érdekében áll: követni a külföldi

kereskedők elelmisségének, mozgékonyságának, áldozatkészségének, szívósságának a példáját.

A kereskedő tudja legjobban, hogy ma reklám nélkül semmi sem kelendő. Nem áll az ma, ha hajdan példabeszéd volt is, hogy „a jó bornak nem kell czégér”. Igenis: kell! mert ma — elég ferdén — csak azt tartják nagyon jónak, a mit nagyon ajánlanak. Legalább tény az, hogy a nagyhangu kínálás és ajánlgatás csábitja legjobban a bűvös hangok után induló közönséget.

Tehát mozogjanak kereskedőink is! Ismertessék és kínálják forrásaink vizét. Ne kiméljék az áldozatokat, hogy bejuthassanak a nagy forgalom mérvadó helyeire; majd megtérül a hozott áldozat a haszon gyarapodásában. Létesítsenek raktárakat. Nyissanak ügynökségeket. Küldjenek házról-házra édesgető mustrákkal utazó ügynököket. Tegyék kényelmessé a fogyasztó dolgát. Ne sajnálják a lapok hátától a hirdetések hangzatos hivatásait. Eszközöljenek ki szállítási kedvezményeket a szállító vállalatoknál. Használják úgy mint a külföldi kereskedők, az izléses, behizelgő etiketteket jó és erős palaczkokon; nézzenek a csínra, jóságra, pontosságra és olcsóságra.

Mozogjanak: és menni fog!

VII. Az *ipar* feladata: felkarolni a gyógyipart az ásványvizek gyógy- és élvezeti szerekké váló feldolgozása által. Honosítsuk meg a vizek szállítására alkalmas palaczkokat gyártó ipart és a csomagoláshoz szükséges dobozok czélszerű készítési módját.

Ne járjunk még üveg nemüekért is Drezdába Siemenshez: ne drágítsuk még a külföldről hozott palaczkok árával is ásványvizeinket, hanem inkább értékesítsük itthon saját üveganyagunkat önmön hasznunkra.

VIII. Végül a hazai *társadalomnak*, a közönségnek is vannak hazafias kötelességei.

Közönségünk jó része nagy ellenmondásokban szenved gyakran. Szereti hazafiságát hirdetni *szóval*; de *tettleg* jobban szereti azt, a mi idegen, a mi külföldről való czikk. Hazafisága jelszavait népszerű szólamokba szedve, fennen követeli egyebek közt iparunk védelmét, a külön vámterületet; azonban arra nem gondol ez a szózat hazafiság, hogy ha politikai vagy nemzetközi nehézségek miatt ez idő szerint nem állíthatók fel a sorompók az ország határain, felállíthatók azok sokkal hatályosabban saját házunk küszöbénél.

Ez tisztán önmagunktól függ.

Hát legyen minden udvar egy külön vámterület, melyre be ne bocsássuk az idegen ipar termékét.

Giesshübeli helyett fogyaszszuk a Borszékit, Parádit, Bártfait, Luhit, és a helyett hogy külföldi fürdőkbe hordjuk ki kevés pénzünket is, adjuk azt hazánk fiainak és gyógyhelyeinek gyarapodására.

Ez az okos hazafiság egyuttal jó számítás is. Hazafias támogatás mellett felvirágzanak majd hazai gyógyhelyeink is, föllandül idővel ásványvizkereskedésünk is, a népnek új ipara támad, keresete nyílik a hegyvidék azon szegény népének is, mely most kivándorolni kényszerül; idebenn megmarad a gazdának annyira szükséges munkaerő és az áldozatkész hazafiságot megjutalmazza saját önérzetén felül azon olcsóság és kényelem, mely gyógyhelyeink tömeges felkarolásának tényéből természetszerűleg fog kifejlődni.

Ezzel kapcsolatban az egészség és üdülés forrásai hozzáférhetőek lesznek a szegényebbeknek is. Nyerni fog a közegészség ügye. Évről-évre rosabb lesz a halál aratása. Szaporodni fog a népesség és ezzel hazánk ereje.

E célra közreműködni pedig elháríthatlan hazafias kötelesség!

DR. DOBRÁNSZKY PÉTER.